

Волинець К.І.,
завідувач кафедри початкової освіти
та методик природничо-математичних
дисциплін Київського університету
імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

***Анотація.** У статті розкрито деякі аспекти формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього вчителя початкової школи в умовах професійної освіти в університеті, здійснено аналіз підходів до вирішення цієї проблеми, висвітлені основні поняття проблеми.*

***Ключові слова:** професійна освіта, творчий потенціал вчителя, формування творчого педагогічного потенціалу, університет*

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальних та економічних реформ особливе значення посідає формування всебічно розвиненої творчої особистості. Важливість цієї тези підкреслюється в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», інших нормативних документах, що регулюють підготовку педагогічних кадрів. За таких умов професійна підготовка педагога будь-якого навчального закладу і, зокрема вчителя, зорієнтована на особистісний та професійний саморозвиток, набуває ефективності, якщо її форми, зміст і методи відображають специфіку процесу формування творчої особистості, враховують закономірності протікання творчого процесу в умовах ВНЗ та професійної діяльності [6, с.13].

Актуальність дослідження зазначеної проблеми підвищується у зв'язку з прийняттям Державного стандарту загальної початкової освіти, який ґрунтується на компетентнісно-діяльнісних засадах. Як зазначає О. Савченко основний напрям в освіті є досягнення суб'єктності учня, а інструментом його реалізації є передусім компетентнісний підхід, що зумовлює увагу до результатів освіти.

Компетентність кожної людини стає особистісною і соціальною цінністю. Вона охоплює знання, уміння і навички, досвід, цінності, ставлення, це здатність людини швидко, свідомо і самостійно використовувати ті чи інші знання в конкретних умовах. Компетентна людина стає активнішою, соціально і

особистісно відповідальнішою за власні досягнення, вона має більше передумов для особистісного і професійного зростання. Компетентнісна освіта в індивідуальних досягненнях стосується і творчої сфери (я створюю, я змінюю, я знаходжу, я доповнюю), і емоційно- ціннісної (я прагну до, я хочу досягти, я дуже ціную, я схвалюю, я відчуваю, що мені потрібно) [5, с.2].

Тому важливим завданням на сучасному етапі вищої педагогічної школи стає активний пошук нових резервів удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів, розвиток творчого потенціалу студентів і кардинальні зміни у професійній освіті вітчизняної вищої школи відповідно до Болонської угоди. Результатом творчої співпраці викладачів і студентів повинні стати нові педагогічні проекти, моделі освіти, технології навчання і виховання, новітні форми інтелектуально-творчої діяльності, створення умов для творчої самореалізації вчителя та розвитку творчого потенціалу учнів.

Метою статті є обґрунтування необхідності забезпечення творчої діяльності майбутнього вчителя початкової школи в умовах цілісно-творчого процесу професійної освіти в університеті з метою формування його творчого потенціалу.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій з проблеми. Проблема творчого потенціалу особистості, розвитку її творчих здібностей знаходимо у багатьох наукових працях..

Загальні проблеми творчості досліджували Л. С. Виготський, Б. М. Кедров, А. В. Брушлінський та ін.; загальні та спеціальні здібності особистості – І. Д. Бех, Б. М. Теплов, В. А. Крутецький, К. В. Тарасова; ознаки, властивості, якості творчої особистості – В. О. Лісовська, В. А. Крутецький, М. М.Поташник, Л. А. Степанко та ін.; індивідуальний стиль діяльності особистості, як ознака її творчого характеру – Є. А. Климов, Н. І. Петров, Я. О. Пономарьов, Г. М. Філонов та ін.; формування у творчої особистості потенційних можливостей, здібностей, якостей, властивостей Б. Г. Ананьєв, Д. Б. Богоявленська, М. О. Лазарєв, В. О. Моляко, М. М. Поташник, Н. Ю. Постолук; дослідження ефективних шляхів і методів становлення вчителя -

А. А. Алексюк, В. О. Огнев'юк, О. А. Абдулліна, Ю. К. Бабанський, І. А. Зязюн, В. І. Загвязинський, О. Я. Савченко, Н. В. Кічук, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, В. О. Сластьонін; створення методик виявлення і розвитку творчих якостей особистості, виявлення обдарованості – В. О. Моляко, П. С. Перепелиця, М. Л. Смульсон, М. О. Холодна та ін.; вивчення творчих можливостей учнів та оцінка сформованості творчого потенціалу – С. О. Сисоєва; розвитку творчого потенціалу особистості – Б. Г. Ананьєв, В. І. Андрєєв, І. А. Зязюн, О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий та інші.

Вивчення доробків з проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах з проблеми показав, що досягнення в умовах сучасної вищої школи кінцевої освітньо-виховної мети – формування гармонійної, неординарної особистості сучасного педагога з багатим творчим педагогічним потенціалом можливе в тому випадку, коли у вищому педагогічному навчальному закладі забезпечується цілісний творчий процес професійної підготовки та до нього активно залучається студентська молодь. Залучення студентів до активної творчої діяльності набуває у цьому процесі особливого змісту, оскільки за конкретними результатами творчості стоїть внутрішній розвиток особистості, спроможність виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, знаходити ефективні способи розвитку творчого потенціалу школярів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна цивілізація багато в чому пов'язує професійне становлення особистості, її продуктивну діяльність з розвитком вищої освіти як найважливішої передумови створення наукового, економічного, соціокультурного та духовного потенціалу суспільства.

У той самий час традиційна підготовка фахівців, здатних жити і працювати в умовах демократії та ринкових відносин, все більше відстає від сучасних вимог. Випускники ВНЗ відчують труднощі в адаптації до швидкоплинних змін на ринку праці, в стінах вищих навчальних закладів вони часто отримують статичні, а не динамічні знання і не готові поповнювати їх протягом життя.

У глобальному індустріальному суспільстві, яке орієнтується на знання і послуги, застаріння одних професій і поява нових стає природним процесом. Це означає, що більшу частину професійних знань фахівець повинен отримати після закінчення вузу, а отже, в самій системі вищої освіти мають бути закладені механізми для накопичення індивідом академічних результатів протягом життя, завдяки чому він на певному етапі зможе формально перетворити їх на нову якість (підтвердження чи підвищення рівня кваліфікації, отримання додаткової спеціальності або спеціалізації).

Вихід є, пише Б. Є. Патон, освіту слід більш тісно поєднати з вітчизняною й світовою наукою, яка б остаточно витіснила з ВНЗ ілюзійні та застарілі підходи й вибудувала навчальний процес за новими стандартами, сучасними технологіями, новітніми науковими уявленнями про світ, місце і роль людини в ньому, перспективи розвитку цивілізації у XXI столітті [1, с.18].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив узагальнити наявні підходи до розгляду сутності проблеми формування творчого потенціалу майбутніх вчителів початкової школи у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Поняття потенціал походить від латинського (potential – сила, змога) і означається як сукупність засобів, можливостей у певній галузі тощо [7, с.555]. Таке визначення потенціалу дає можливість охарактеризувати потенційну людину як здібну до дії [9, с.357].

Поняття «творчий потенціал особистоті» розглядається дослідниками по-різному, як: рівень інтелектуальних, емоційних, вольових, фізичних можливостей, трудових практичних навичок та вмінь (В. Моляко); сфера позитивної динаміки всіх властивостей особистості (В. Овчинников); величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу, міць(С.Клепиков), діяльність, у якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини (П. Кравчук) [8]; як творчий потенціал особистості як основні змістові одиниці – „генералізовану особистісну здатність продукувати нові образи дійсності на підставі елементів наявного досвіду” та як „системоутворювальну здатність

переборювати вплив старого досвіду, що стримує процес продукування якісно нових елементів дійсності” (І Маноха) [4].

Поняття творчого потенціалу характеризує сукупність фундаментальних властивостей особистості, які інтегруються в її можливості, та відображає вроджені нахили та задатки здібностей людини до того **чи іншого виду творчості, які проявляються** за сприятливих соціальних **умовах**.

Актуалізуючись при певних обставинах, вони здатні забезпечити ефективний потік продуктивної діяльності, в яку виявляється включеною особистість. «Визначальним у творчій особистості вчителя є не тільки факт наявності творчого потенціалу як такого, але й факт наявності цілеспрямованості і мотивованої спрямованості його зусиль щодо реалізації свого творчого потенціалу в контексті досягнення все більш конструктивних результатів педагогічної діяльності» [4, с.62].

Як зазначає Сисоєва С.О. «загальною характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу людини є пізнавальна потреба, яка складає психологічну основу пізнавальної мотивації і виявляється в більш високій сенситивності до новизни стимулу, новизни ситуації, відкриття нового в звичайному тощо [6, с.131]

Природжені та набуті якості нерозривно пов'язані в людині і не підлягають чіткому розмежуванню. Для того, щоб природжена креативність особистості зреалізувалася у творчій продуктивній діяльності, необхідно забезпечити не тільки психолого-педагогічний супровід розвитку цієї креативності, а й цілеспрямований педагогічний вплив на особистість з метою формування тих «додаткових» якостей, що забезпечують їй успіх у творчій діяльності [3, с.651].

Отже творчий потенціал особистості – це інтегративна цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечують її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і саморозвитку) [4, с.61], а формування будь-якого потенціального утворення передбачає поступове формування у особистості здатності до творчості – інтегральної якості особистості, що об'єднує спрямованість і мотиви, творчі

уміння і психічні процеси, характерологічні якості особистості, які забезпечують людині успіх у творчості і підносять діяльність людини до творчого рівня [3].

Особливість будь-якого творчого процесу — процесу, в результаті якого створюється якісно нове, — полягає в тому, що не тільки людина-творець впливає на результат власної творчості, а й сам предмет творчості сприяє подальшому творчому розвитку людини. Саме тому у педагогічному процесі творчий розвиток учнів виступає як метою діяльності вчителя, так і засобом творчого розвитку особистості самого вчителя, підвищення його професійної компетентності і рівня педагогічної майстерності [3].

Чинники, що впливають на формування і реалізацію творчого потенціалу особистості мають подвійну природу: з одного боку це природні передумови, а з іншого визначаються умовами розвитку, навчання, виховання. Тому досягнення певного рівня творчих результатів особистості залежить від індивідуальних психофізіологічних особливостей, умов творчої діяльності, соціального оточення та формуються і розвиваються в процесі творчої діяльності з врахуванням індивідуальних особливостей людини.

Сучасні наукові дослідження філософів і психологів свідчать, що творчість у професійній діяльності педагога має два джерела – суб'єктивне і об'єктивне. Суб'єктивне визначається особливостями індивідуальної свідомості педагога, а саме: його відкритістю до сприйняття нового, незалежністю від стереотипів і шаблонів. Створюючи у свідомості ідеальну модель діяльності, педагог визначає її загальну спрямованість, свою мету, мобілізує свій психічний стан, знання, вміння та навички на відтворення цієї моделі. Свідомість регулює внутрішнє намагання педагога до активного пошуку створення нових зразків професійної діяльності, вибору серед них найбільш доцільних, але чи буде це намагання реалізовано, залежить також і від зовнішніх, соціальних обставин, що обмежують або розширюють той простір, у якому педагог як суб'єкт діяльності може реалізувати свої намагання. До них можна віднести виникнення новітніх типів

навчальних закладів, структурних підрозділів, госпрозрахункових освітніх центрів тощо.

Домінантна роль у формуванні творчого потенціалу майбутнього педагога належить університетам. У наш час основними ознаками університетського типу навчання у ВНЗ є: забезпечення ступеневої освіти, здійснення фундаментальних наукових досліджень, високий рівень інформативності навчального процесу, діяльність університету як регіонального центру щодо поширення нових знань та інноваційних технологій навчання, міжнародна співпраця у галузі вищої освіти і підготовки студентів, магістрантів, наукових і науково - педагогічних кадрів для своєї та інших країн [3, с.940–941].

Сучасна педагогічна освіта в умовах університету ґрунтується на методологічному визнанні пріоритетів особистісного розвитку студента, його потреб, мотивів, цілей, здібностей, індивідуально-психологічних особливостей; вона передбачає перебудову педагогічного процесу у напрямі його спрямованості на підвищення професіоналізму студента, визначає самоактуалізацію особистості студента і вмотивоване оволодіння знаннями, вміннями, навичками щодо педагогічної діяльності; формування його професійно-педагогічного потенціалу і компетентності, стійкої потреби у неперервності знань, самоудосконаленні та самореалізації.

Розвиток особистості майбутнього вчителя, пов'язаний, по-перше, із загальними умовами професійно-педагогічної підготовки, в яких він перебуває; по-друге, з особливостями педагогічної взаємодії в університеті та за його межами. Тому процес навчання в педагогічному університеті має бути організований таким чином, щоб він активізував механізм особистісно-професійного розвитку кожного студента та викладача.

Важливою умовою формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього педагога, маючи на увазі студентів 17–18 років, належить зміні їх внутрішньої спрямованості, яка залежить від створення необхідних педагогічних умов у педагогічному університеті, що максимально наближені до умов майбутньої професійної діяльності. Такий підхід є однією з головних умов підвищення

ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, розвитку його творчого педагогічного потенціалу, реалізації мети й завдань особистісно зорієнтованого навчання. змістових складових розвитку у майбутніх учителів початкової школи творчого педагогічного потенціалу та формування їх професійної і життєвої компетентності на основі інноваційних підходів до формування інтелектуально-творчої особистості.

XXI століття – це століття комп'ютерних технологій, інформатизації, розповсюдження системного програмування, використання мікропроцесорів, лазерної техніки. Саме тому, нинішній спеціаліст має досконально володіти комп'ютером та комп'ютерними технологіями.

Підготовка студентів до використання інноваційних технологій в Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка передбачає декілька напрямків:

- змістовий, який вимагає від студентів оволодіння знаннями про інноваційні педагогічні технології, методикою, культурою використання інновацій у навчально-виховній роботі з дітьми, формування особистісної позиції студента-випускника щодо необхідності використання інноваційних педагогічних технологій;

- практичний, який передбачає використання оновлених форм навчальних занять, мультимедійних технологій та мережі Інтернет; вивчення дисциплін дисциплін, спрямованих на використання нововведень; самостійну апробацію їх студентами під час занять та на педагогічній практиці; самостійну позааудиторну діяльність.

Наступний напрямок, моніторинговий, дає можливість визначити, як реалізуються знання і вміння студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій. На цьому етапі особливого значення набуває створення студентами індивідуальних проектів, засвоєння змісту програм відповідних дисциплін, набуття навичок у застосуванні інновацій у навчально-виховній роботі на практиці, участь у науково-практичних та науково-методичних конференціях, семінарах, олімпіадах, створення власних інноваційних педагогічних технологій,

виконання курсових, дипломних робіт тощо, тобто активне залучення молоді до наукової діяльності.

Важливі думки з цього приводу висловив Гессен С.І. [2]. На думку вченого, опанування знань, елементарне наукове мислення, розуміння чужої наукової системи здійснюються у звичному режимі викладання, а ось опанувати методу наукового дослідження можна тільки залучивши студента до самостійної дослідницької роботи. Вища школа має бути осередком наукового дослідження, а її викладач – активним дослідником, самостійним ученим, який своєю науковою роботою розширює пізнавальну галузь; студент має стати учасником дослідницької роботи викладача як початківець-дослідник, а лабораторія й аудиторія – місцем, де відкривають нові наукові істини, викладають і перевіряють результати тільки що зробленого відкриття.

Проведення студентських олімпіад, конференцій, оглядів-конкурсів дипломних і курсових робіт, виставок-конкурсів навчальних та педагогічних практик, оглядів-конкурсів на кращу організацію науково-дослідної роботи у групі, на спеціальності є ефективним засобом об'єктивного виявлення та відбору обдарованої студентської молоді, реалізації творчих здібностей студентів, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Формуванню творчого педагогічного потенціалу сприяють введення на лекційних, семінарських та практичних (лабораторних) заняттях технологічних елементів особистісно орієнтованого навчання (монолог студента, діалог, полілог, опора на творчий потенціал та індивідуальні можливості і здібності студентів, співпраця, співтворчість, ігрова форма навчання з вільним вибором ролей, проблемні та навчальні ситуації; забезпечення кожному студентові успіху в педагогічному процесі).

Центральною ланкою формування творчого педагогічного потенціалу є педагогічна взаємодія, в якій викладач і студент виступають суб'єктами творення розвивального освітнього середовища ВНЗ, формування пізнавальних інтересів і потреб студентів, вибору засобів їх досягнення, контролю та самоконтролю. Така

педагогічна взаємодія є особистісно зорієнтованою, а процеси творчого розвитку кожного її суб'єкта — взаємозумовленими та взаємопов'язаними [3].

Завдяки активній співпраці викладачів і студентів відбувається постійне оновлення наукових знань, створюється середовище для формування ключової компетенції майбутнього фахівця – вчити особистість вчитися по-новому, бути готовим до інноваційних впливів у практичній педагогічній діяльності.

Отже, можливими шляхами підвищення рівня розвитку творчого педагогічного потенціалу майбутніх учителів на основі інноваційного підходу у процесі професійно-педагогічної підготовки в умовах університету можуть бути:

- створення інноваційного освітнього середовища ВНЗ, в якому чільне місце займають фундаментальні наукові дослідження, високий рівень насичення процесу фахової підготовки інформаційними та інноваційними технологіями, поширення нових знань, міжнародна співпраця у галузі вищої освіти ;

- створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату; утвердження демократичного стилю спілкування в колективі студентів і викладачів, свободи критики, творчих дискусій;

- створення позитивної мотивації і особистої установки студента на розуміння необхідності вивищення рівня саморозвитку, творчого педагогічного потенціалу, оволодіння системою знань і вмінь з особистісно орієнтованого навчання;

- використання різноманітних форм і засобів самореалізації особистості , збільшення самостійного навантаження студентів за рахунок його урізноманітнення; надання їм права вибору змісту підготовки з предметів педагогічного блоку і способів їх засвоєння;

- насичення професійно-орієнтованих дисциплін методологічними, теоретичними, практичними положеннями особистісно орієнтованого навчання; гнучкість, варіативність, адаптивність і відкритість змісту і організаційних форм навчально-виховного процесу, різноплановість і пріоритет інтенсивних, у першу чергу, дослідницьких методів навчання;

- використання педагогічних конструкцій для створення творчих ситуацій

(розв'язання творчих задач; вирішення навчальних проблем; дискусій; критичного аналізу прочитаного; виконання різноманітних творчих завдань; навчальна експериментальна і дослідницька діяльність; ігрова діяльність);

– стимулювання майбутнього вчителя щодо виявлення творчості і активності під час навчальної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що підготовка вчителя до формування творчого потенціалу – об'єктивний творчий процес, який зумовлений потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Він передбачає послідовну зміну фундаментальної, загальнонаукової і фахової підготовки майбутніх педагогів, організаційно-методичну реорганізацію освітньої діяльності ВНЗ на основі компетентісного підходу, спрямовану на формування професійно-творчої особистості педагога, розвиток і саморозвиток суб'єктів педагогічної взаємодії, розвиток психолого-педагогічних механізмів їх самовдосконалення та прилучення до творчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф. 11-12 травня 2000 р. / [ред. В. П. Андрущенко та ін.]. Ін-т вищої освіти АПН України, Тернопільська академія народного господарства – Т.: Економічна думка, 2000. – 224с.

2. Гессен С. И Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М.: Школа – Пресс, 1995. – 448 с.

3. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

4. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика : [кол. моногр.] /авт.: О. М. Ващенко, К. І. Волинець, З. В. Зюзіна [та ін.]; упоряд.: К. І. Волинець, Т. І. Люріна, О. Я. Митник; за заг. ред. К. І. Волинець. – К.: Київ. Ун-т ім. Б Грінченка, 2013. – 212с.

5. Савченко О. Новий державний стандарт початкової школи: від задуму до реалізації / О. Савченко // Педагогічна газета. – №1. – 2012. – С.2

6. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник / О.С.Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346с. – С.131

7. Сучасний словник іншомовних слів / [укл. О.І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2000. – 789 с.

8. Хріненко Т. До проблеми формування творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій / Тетяна Хріненко // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки . – Випуск 107. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz_p/2012_107_2/statti/34.pdf

9. Філософський енциклопедичний словник. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 576 с.